

Recenze

Monika Morgensternová, Lenka Šulová, Lucie Scholl:

Bilingvismus a interkulturní komunikace. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, 128 s.

Předkládaná publikace je dílem tří autorek, z nichž každá má zkušenost s interkulturními kontakty, s komunikací osobní i profesionální v jiném než mateřském jazyce, a může proto přispět k tématu jak svým odborným profesionálním zaměřením, tak i svou osobní zkušeností. **Publikace je podle slov autorek určena pedagogům a rodičům a má jim pomoci orientovat se v problematice bilingvní výchovy a interkulturní komunikace.**

Bilingvismus a interkulturní komunikace se stávají jedním z mimořádně aktuálních témat současně globálně se rozvíjející společnosti. Autorky samy připomínají, že v širším pojetí je bilingvismus poměrně rozšířený fenomén – až 2/3 obyvatelstva na světě vyrůstají v dvojjazyčném prostředí. Globalizace je přirozeně spojena s mezikulturním střetáváním, které je v oblasti komunikace (a nejen zde) zdrojem těžkostí na mnoha úrovních – sociální, psychologické, pedagogické a dalších. I u nás máme dlouholetou zkušenost s existencí více jazyků v jednom státě, a tedy i s jazykově smíšenými rodinami. Do konce 2. světové války byly relativně běžným jevem rodiny česko-německé a později po válce rodiny česko-slovenské (v podstatě až do dnes). Česko-slovenský bilingvismus nebudil příliš velkou pozornost pravděpodobně pro blízkost obou jazyků a jejich dobrou vzájemnou srozumitelnost. Nyní, když je Česká republika ve větším kontaktu se světem a je intenzivněji zapojena do evropského a celosvětového společenství, setkáváme se i u nás s větší kulturní a jazykovou rozmanitostí. I v naší zemi se objevuje stále více dětí cizinců nebo dětí, jejichž rodiče mluví každý jiným jazykem. A to jak z evropských zemí, tak i ze zemí velmi vzdálených, kde jsou kulturní zvyklosti daleko odlišnější a jazyk u nás méně známý. Tyto děti chodí do školy, hrají si s vrstevníky, rodiče komunikují s učiteli a jako rodina i jednotlivci se zapojují do celé společnosti.

Publikaci lze tematicky rozdělit do tří částí. V první části (kapitoly 1–5) postupují autorky ve svém výkladu od obecného vývoje řeči přes úvod do problematiky bilingvismu (jeho vymezení, typologie a vztahu ke kognitivním schopnostem) ke specifičnosti řečového vývoje bilingvních dětí a formování jejich sebepojetí a identity. **V druhé části** (kapitoly 6–9) osvětlují kulturu jako faktor ovlivňující identitu, hodnotu a normy jedince a z toho vyplývající problémy ve verbální i neverbální komunikaci s příslušníkem jiné kultury (včetně rodiče). Ozřejmují pojmy jako interkulturní senzitivita a adaptabilita a kulturní empatie. **Závěrečná třetí část** (kapitoly 10–13) se zaměřuje na rodinu, resp. bilingvní rodinu a výchovu.

Čtenář si může učinit ucelený obrázek a dozví se řadu zajímavých informací, z nichž tu lze zmínit jen některé. Autorky čerpají většinou ze zahraničních pramenů (u nás k této problematice bylo zatím napsáno jen málo), nicméně informují i o výsledcích původního výzkumu bilingvních rodin. V definicích bilingvismu se jednotlivé prameny značně liší – od širokého pojetí, které zahrnuje do bilingvismu v podstatě jakoukoli znalost cizího jazyka, až po pojetí velmi úzké, které předpokládá znalost obou jazyků na úrovni rodilého mluvčího. Jako nejvhodnější přijímají autorky definici, ve které je **bilingvismus hodnocen jako stav, kdy jedinec nebo obyvatelstvo určitého území hovoří přirozeně dvěma jazyky**. Důraz na přirozené osvojení jazyků považují pro koncepci bilingvismu za zásadní.

Popisují také, jak se v průběhu času měnil postoj k bilingvismu. Do 60. let minulého století převládaly představy o jeho negativním vlivu na řečový a celkový vývoj dítěte. Výzkumy z posledních let naopak hovoří o pozitivním působení na kognitivní vývoj a vnímání jazyka. Přepokládá se i podpurný vliv při učení se dalším cizím jazykům. Seznámí-li je mozek s více jazykovými strukturami, je lépe připraven vnímat a zpracovávat další jazykové systémy.

Autorky sledují vývojová stadia osvojování jazyka u bilingvních dětí od prvního souboru společných lexikálních jednotek až k jasnému odlišení dvou jazyků. Upozorňují na skutečnost, že velmi často je jazykový vývoj u dítěte asynchronní – **jeden jazyk se vyvíjí rychleji**, stává se dominantním. Určitá jazyková dominance jednoho jazyka je pro bilingvní vývoj typická. Vlivů, které mohou do způsobu osvojování jazyka zasáhnout, je mnoho a asi není možné všechny odhadnout a popsat. Pro ilustraci jmenujme jen některé z těch zmiňovaných – příležitost ke kontaktu s jednotlivými jazyky, talent dítěte na jazyky a motivace ke komunikaci v daném jazyce, prestiž jazyka ve společnosti, lingvistický vztah mezi jazyky, učení se psaní a čtení v daném (případně jen v jednom) jazyce atd. **Který z jazyků bude dominantní, který bude dítě lépe ovládat, ovlivňují především rodiče**, neboť oni určují, v jakém kontaktu bude dítě s jednotlivými jazyky.

Bilingvismus není jen záležitost jazyková, ale velmi úzce se dotýká i formování kulturní a osobní identity člověka. Jazyk je jedním z nejdůležitějších prostředků k předávání kulturní identity společnosti a zároveň osvojování jazyka ovlivňuje velmi výrazně formování vlastní osobní identity dítěte. Autorky neopomíjejí ani tuto oblast. Při pojednání o identitě a interkulturní komunikaci vycházejí z obecných principů formování identity od raného dětství a následně přecházejí k obecnému pojetí kulturní identity, hodnotám, normám a tradicím, ke konkrétní interkulturní komunikaci uvnitř společnosti, uvnitř jednotlivých rodin až k rodinným rituálům. Všimají si a **upozorňují i na kulturní rozdíly v oblastech neverbální komunikace** – na komunikaci pomocí gest, očí, na fyzickou vzdálenost či blízkost při sociálním kontaktu, na pohyby těla, vyjadřování emocí, vnímání času atd.

Zvláštní pozornost je věnována situaci v bilingvní rodině. Za bilingvní jsou považovány rodiny jazykově smíšené, ale také ty, kde je jazyk rodiny odlišný od jazyka okolní společnosti. Různou kombinací těchto jazykových okolností mohou vznikat i různé varianty bilingvních rodin. Podle toho se pak může lišit i strategie jazykové výchovy v rodině. Záleží na tom, který jazyk je mateřský a který otcovský, jaký je jazyk okolní společnosti, v jakém jazyce spolu rodiče komunikují, zda rozumí jazyku druhého rodiče, jaký postoj mají k dvojjazyčnosti. Silný vliv na bilingvní výchovu má i sociální kontext, tj. i prestiž jazyka v dané společnosti.

Existují různé strategie dvojjazyčné výchovy. Obecně se doporučuje zvolenou strategii důsledně dodržovat. Jako možné strategie jsou uváděny: jedna osoba – jeden jazyk, odlišení jazyka rodiny a jazyka okolní společnosti, volba jazyka podle okolností (doma, ve škole, s příbuznými), určující je první věta, ve které rozhovor začne.

V závěrečných kapitolách vycházejí autorky z výzkumu v česko-německých bilingvních rodinách, z něhož vyplývají doporučení pro úspěšnou dvojjazyčnou výchovu. Výsledky výzkumu potvrzují předcházející zjištění získaná z odborné literatury. Ukazují, že i když rodiče přistupují k bilingvní výchově zodpovědně, není možné udržet vývoj obou jazyků na stejné úrovni. To znamená, že **u dětí objevuje jazyková dominance, jeden jazyk je většinou více rozvinut a má bohatší slovní zásobu než druhý.** Potvrzuje se, že zásadní vliv na jazykovou dominanci má aktivní komunikace, tj. především čas strávený komunikováním v daném jazyce. Dominance je však dynamická záležitost. Způsoby komunikace v rodině se mohou měnit, tak jak se mění její situace – stěhování, přechod dítěte do školy, narození dalšího sourozence atd. S tím se pochopitelně může měnit užívání jazyků v rodině, může se rozšířit i komunikace mimo rodinu a bude se tak rozvíjet více jazyk druhý. Pro řadu především českých rodičů bylo toto zjištění nové a do jisté míry i osvobozující od nerealistických představ o úspěšné bilingvní výchově. Rodiče se tedy nemusí obávat, že jejich jazyková výchova je nedostatečná, nemluví-li dítě oběma jazyky stejně dobře. Autorky doporučují brát bilingvní výchovu jako přínos pro dítě, především pokud se jazykům může učit přirozeně,

bezprostředně. I v jazykové výchově je v první řadě třeba brát ohled na psychický a emoční vývoj dítěte.

Útlá, ale obsahově bohatá publikace dobře splňuje účel, pro který byla napsána. Text je rozšířen mnoha příklady, je přehledně členěn a doplněn ilustracemi, tabulkami a grafy. Je dán dostatečný prostor konkrétním radám, které vycházejí z praktického výzkumu. I přes zjevnou odbornou erudici autorka nezahltí čtenáře odborným výkladem, který se omezuje na podstatné otázky pro porozumění problematice. Naopak zůstává čtivá a přístupná i laikovi, obecné veřejnosti, učitelům a především rodičům, kteří své děti bilingvně vychovávají, a představuje tak užitečný příspěvek k osvětě v oblasti bilingvismu a interkulturní komunikace.

PhDr. Jarmila Klégrová